

Colecția: Istoria mentalităților

Lector: Nicoleta Arsenie
Tehnoredactor: Carmen Dumitrescu
Coperta: Florin Afloarei

Editura IDEEA EUROPEANĂ
O.P. 22, C.P. 113, București, 014780
Tel./Fax.: 021-2125692; Tel.: 021-3106618
Comenzi carte prin poștă:
Tel.: 021-2125692
E-mail: office@ideeaeuropeana.ro
www.ideeaeuropeana.ro

© Editura Ideea Europeană

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PLATON, MIRCEA

Geografie și conștiință națională. Calistrat Hogaș și potecile
neumblate ale naționalismului românesc / Mircea Platon. -
București : Ideea Europeană, 2018
ISBN 978-606-594-635-4

821.135.1
91

Carte apărută cu sprijinul CopyRo - Societate de
Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor

MIRCEA PLATON

Geografie și conștiință națională

Calistrat Hogaș
și potecile neumblate
ale naționalismului românesc

I.

Pe Calistrat Hogaș și Alexandru Vlahuță, ca și pe Mihail Sadoveanu de altfel, îi învățam la școală, în anii '80, ca „maestri ai descrierilor de natură”. Mă plictiseau de moarte. Nu ni se spunea mai nimic despre viața lor, despre contextul în care și-au scris opera, despre istoria la care participaseră. Constrângerile ideologice specifice comunismului ceaușist târziu impuneau studierea de texte uscate, presate între cartoanele comentariilor verbioase și banale. Autorii și opera lor erau astfel sterilizați, reduși la o esență scolastică, la pretext de analize stilistico-gramaticale, analize care își au locul lor în orice sistem de educație onorabil, dar care, de unele singure, nu ne puteau ajuta să ne întâlnim cu personalitatea autorului¹. Anii de școală au fost astfel ani de lungă absență a autorului. „În absența stăpânilor”, vorba lui Nicolae Breban, nu dădeam ochii decât cu vicarii lor, ai scriitorilor, cu țârcovnicia comentariilor și citatelor critice vag-definitive de genul „omul deplin al culturii

¹ Răspunzând, în 1972, întrebărilor unui cotidian local din Piatra Neamț, Sidonia Hogaș reafirma dârza idiosincrazie a tatălui ei: „ – Ce îi plăcea cel mai mult lui Calistrat Hogaș? – Drumetia și cititul. – Și ce nu-i plăcea? – Pânza de olandă și lumina electrică” (Sidonia Hogaș, *Tataia. Amintiri din viața lui Calistrat Hogaș*, ed. Alexandrina Bostan [Piatra Neamț: Crigarux, 2007], 205).

române”, „cântărețul plaiurilor...”, „important nu e ce spune, ci cum spune...”, și așa mai departe.

În cazul lui Hogaș, important părea a fi „homerismul”. În mod ciudat însă, homerismul cu pricina era ilustrat la nivel de manual și verificat la nivel de examene (treapta I), de scena cu musca intrând în nările Pisicuței, iapa lui Hogaș din *În munții Neamțului*. Sigur, acum, la maturitate, nu pot să nu sesizez înrudirea dintre furnăielile Pisicuței lui Hogaș în lupta ei cu musca din munții Neamțului și măcăielile furioase ale lui Donald Duck în încheștarea lui cu albinuța Spike. Dar „pe vremea mea” nu ni se dădeau prea multe desene animate la televizor. Așa că nu aveam aceste repere ale maturității, ci pe cele ale unei copilării petrecute citind. Prin urmare, musca nemțeană exploratoare de nostrile cabaline mi se părea că nu are altă legătură cu homerismul decât, poate, cu cel apocrif-parodic din *Batrahomiomahia*, pe care o citeam în traducerea lui Ion Acsan publicată în BPT.

În orice caz, atunci, ca și acum, mi se părea că, pentru a înțelege și gusta opera lui Hogaș, trebuie mai întâi să găsim răspuns la întrebarea: – De ce a scris Hogaș ciclul *Pe drumuri de munte*? Exegeții lui Hogaș pe care i-am citit (G. Ibrăileanu, Vl. Streinu, G. Călinescu, Octav Botez, Pompiliu Constantinescu, E. Lovinescu, T. Vianu, C. Ciopraga) nu mi-au dezlegat acest mister. Totul, în această zonă, pare a se fi cantonat într-o altă bătălie a șoarecilor cu broaștele pe tema „primitivismului” (în opera lui Hogaș „se sbate o vervă umoristică sănătoasă și primitivă”, găsea Pompiliu Constantinescu¹) sau a „livrescului” lui Hogaș. Alături de Creangă și Sadoveanu,

¹ Pompiliu Constantinescu, *Mișcarea literară* (București: Ancora, 1927), 40. Constantinescu găsește că Sadoveanu, Creangă și Hogaș „formează trilogia de povestitori în care caracterele creatoare ale rasei îmbracă cele mai originale aspecte estetice” (43).

Hogaș a trecut și el, în ierarhiile criticii, de la statutul de povestitor primitiv la cel de om căruia i se recunosc îmbibări culturale autodidacte¹. În *Arta prozatorilor români*, Vianu îl circumscrie pe Hogaș drept un „Creangă trecut prin cultură”². Desigur, acest „Creangă” nu e „inițiatul” lui Vasile Lovinescu, după cum nici Sadoveanu nu e „inițiatul” lui Alexandru Paleologu. Având în vedere că și Hogaș a fost, în tinerețea lui nemțeană, francmason, aștept o interpretare farmazonică a operei lui în care drumeția montană să fie, de fapt, un urcuș fulcanellian de la *nigredo* la *rubedo*. Nu e Hogaș mereu pe drumuri, ca Hermes? Nu descrie el, deci, un proces de transmutație a mămăligii cu mujdei (materie joasă chiar și din punct de vedere olfactiv) în contemplație de săhastru sadovenian? În capitolul „Singur”, din *În Munții Neamțului*, nu e Hogaș un înțelept Kesarion Breb-ian care se scaldă în ochiul de lumină al purității montane? Toți marii moldoveni au fost supuși acestor tipuri de lectură reduționistă pe linie țărănist-esoterică.

După cum notează Grigore Smeu, ideea „primitivismului” țărănilor a fost ocrotită și nutrită de osmotica idee a pitorescului³ și idilismului lumii țărănești⁴.

¹ Vezi, pe această temă, studiile introductive ale lui Vladimir Streinu la cele două volume ale ediției Calistrat Hogaș, ed. Vladimir Streinu, *Pe drumuri de munte I. Amintiri dintr-o călătorie. În munții Neamțului și Pe drumuri de munte II. Răzlețe și diverse* (București: Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1944 și 1947). Vezi și monografiile lui Streinu și C. Ciopraga, precum și buna antologie realizată de Jana Balacciu, *Calistrat Hogaș interpretat de...* (București: Editura Eminescu, 1976), care reține și texte de după momentul Streinu.

² Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români* (Chișinău: Hyperion, 1991), 230.

³ Smeu definește pitorescul drept „strălucire frapantă”, de suprafață, încântare fulgurantă și caleidoscopică. Vezi Grigore Smeu, *Repere estetice în satul românesc* (București: Albatros, 1973), 24.

⁴ Smeu observa existența unei „atracții estetice a existenței care domină [...] inevitabila moarte”, a unei „vibrații a vieții care împiedică sufletul să se înece în opacitate”. Sentimentul care caracterizează însă cultura

Supraviețuind doar ca imagine recreativă sau ca formă de exotism domestic, lumea satului și-a pierdut temeiurile, rosturile, adică rațiunea, „talpa” ontologică și deci valoarea. „Pitorescul” a fost doar un nume de cod al „primitivismului”¹. Dacă s-ar putea face într-adevăr această echivalare, atunci între România „pitorească” a lui Vlahuță și România „primitivă” a lui Hogaș nu ar exista vreo deosebire; dar ea există, și asta pentru că Hogaș și lumea lui nu sunt „primitivi”.

Petre V. Haneș nota că acolo unde Ion Ghica a scris mai mult despre alții, Ion Creangă a scris mai ales despre el însuși. Fără a putea pretinde, precum Ghica, că amintirile lui vor putea fi considerate de posteritate izvor istoriografic, Creangă s-a preocupat de supraviețuirea lor

populară e, conform lui Smeu, convertirea „încrâncenării biologice”, a „cutremurării oarbe și seci în fața morții”, în „palpitație estetică în fața virtuții de a trăi plener”, așa cum se vede în *Miorița*. Reacția ciobănașului moldovean este, notează Smeu, una de „tristețe strălucitoare”, de nimb poetic, asemenea „văpăilor incendiare în amurg” (Smeu, *Repere estetice în satul românesc*, 20).

¹ „Ideea structurii «rudimentare» a săteanului a putut prospera în trecut, a putut fi vehiculată fără dificultăți, datorită – în mare măsură – unei invocări abuzive a pitorescului, a cărui cupolă a devenit nu o dată mult prea largă. Existența țaranului, în ansamblul ei, a fost calificată de un număr infinit de ori drept pitorească. Această apreciere a intrat în tradiție, devenind, parcă, ceva de la sine înțeles. Mediul natural, atmosfera patriarhală a cotidianului, arta și obiceiurile populare, exteriorizările variate ale sufletului țaranului, intimitatea sa – totul a fost înregistrat altă dată fără prea mult discernământ sub semnul pitorescului” (Smeu, *Repere estetice în satul românesc*, 24). Smeu e obligat de ideologia oficială să se războiască mai ales cu sămănătorismul și cu tradiționalismul gândirist, care de fapt nu pot fi reduse la evocarea pitorescului țărănesc. Mai convingător pare Smeu când atacă manifestările de tip „Cântarea României” (vezi Smeu, *Repere estetice în satul românesc*, 22, 63-69, 96). Smeu consideră că arta populară se integrează „privirii cotidiene”, cuprinde întreg ansamblul vieții cotidiene în forme estetice (cu reziduuri magice). Această omniprezență a „decorativității” izvorăște din nevoia țaranilor de a se „detașa estetic de acuitatea planului natural”, plan în care omului i se impune acuitatea senzorial-obiectivă a culorilor și formelor naturale (*Repere estetice*, 48-49, 119).

artistică prin stil. Arta literară se naște așadar ca artă a omului neînsemnat, care nu poate supraviețui prin elitele pe care le reprezintă politic, ci prin lumea pe care o reprezintă artistic. Ca atare, arta omului neînsemnat se va naște în marginea lucrurilor neînsemnate, a furului de cireșe sau a înfulecatului de mămăligă cu mujdei. Fapt confirmat și de observațiile lui Haneș, conform cărui Ghica vine cu „o mai mare cantitate de fapte, cu dovezi de o cultură superioară și de o experiență bogată, cu mai multă eleganță”, în vreme ce Creangă povestește „cele mai mărunte fapte ale vieții, căutând intenționat și reușind să redea simplitatea”¹.

Ion Negoitescu intuiește foarte bine natura saturat romantică a scrisului „descriptiv” al lui Hogaș, ale cărui tablouri de natură sunt, de fapt, mai puțin clasic-descriptive, plastic-mimetice, și mai degrabă saturare de tip *fin-de-siècle* cu senzații și culori transformate în peisaj interior². În ciuda robusteții culinare, atât de prizate de toți criticii lui Hogaș, sensibilitatea sa e mai degrabă una cioraniană, o suceală paradoxală de tip De Quincey sau Poe, și pe cât de poporene îi sunt personajele, pe atât de rafinat-decadente îi pot deveni peisajele sau stările de spirit sau veghe, întrezărite la limitele conștiinței. Negoitescu scrie despre wagnerianismul și sensibilitățile „cvasioculte” ale lui Hogaș și nu cred că greșește³. Mi se pare chiar foarte inspirat atunci când apreciază că gigantismul lui Hogaș nu vine de primitivism, din rusticitatea simțurilor, ci tocmai din rafinamentul lor, nu e un primitivism grotesc-grobian, de expirație

¹ Petre V. Haneș, „Prefață”, în Ion Ghica, *Scrieri*, vol. III (*Scrisori către V. Alecsandri*) (București: Minerva, 1914), xxiv.

² Despre Hogaș „pictorul” a scris foarte subtil Constantin Ciopraga în *Calistrat Hogaș. Studiu monografic* (București: ESPLA, 1960).

³ Ion Negoitescu, *Istoria literaturii române (1800-1945)* (București: Minerva, 1991), 127.

vântoasă rabelaisian-münchausiană, ci de inspirație vastă, de absorbție a lumii într-un sistem de nervuri interioare extrem de ramificat și de fin¹. Modul în care îl citește Negoșescu pe Hogaș îmi amintește de Bucura Dumbravă, autoare de romane istorice (*Pandurul și Haiducul*) foarte populare în rândul naționaliștilor români interbelici și al exilului legionar postbelic, și alpinistă pasionată. Scriitoarea afirmă că singurul lucru care o interesează pe munte e pura experiență estetică, pe care o putea regăsi cu aceeași intensitate într-o priveliște sau în lipsa unei priveliști². Dar estetismul ei nu e decât o formă mascată de spiritualism, experiența estetică nu e decât un marcaj al ascensiunii spirituale, al urcușului spre experiența mistică, recuperarea lumii naturale ca lume supranaturală, a lumii dinafară nu doar ca lume dinăuntru, ci mai ales ca swedenborgiană lume de dincolo.

¹ „Căutând sensul acestei desfigurări spre enorm, el trebuie găsit în simțurile lui Hogaș, care erau nu numai extraordinar de fine, dar în același timp aveau o capacitate de recepție fantastică, înghițind impresiile în cantitate patologică. Nu trebuie să se vadă aici, așadar, nici humor și nici înclinație spre caricatură” (Negoșescu, *Istoria literaturii române*, 129).

² „Când e bine să te duci la munte? Totdeauna. Nu e anotimp care ar pu-tea să-ți închidă drumul spre înălțimi. Pentru adevăratul drumeț nu există vremea «rea», fiindcă el știe să iubească natura sub toate înfățișările ei. Apoi ploii, vijelii și zăpezi le poți găsi în regiunile alpine și în mijlocul verei, deci trebuie să fii totdeauna pregătit pentru ele, materialmente și moralmente. Forța morală a turistului este armonizarea sufletescă cu natura; sufletul său trebuie să fie atât de apropiat de natură, încât nici una din manifestările ei să nu-i pară străină sau dușmănoasă. La această armonizare îl va ajuta înainte de toate simțul estetic. Îndată ce suntem în stare să vedem și să pricepem *frumusețea* unei furtuni, unei zile înegurate, contactul sufletesc cu natura este stabilit și nu se mai poate rupe. Atunci vom fi izbiți, și în cele mai năprasnice vremuri, de amănuntele pitorești ale priveliștei, sau chiar ale lipsei de priveliști” (Bucura Dumbravă, *Cartea munților* [București: Cartea Românească, 1924], ed. a II-a, 49).

O foarte reușită încercare de a depăși dezbateră în jurul „primitivismului/homerismului” lui Hogaș mi se pare cartea Dianei Ivan, *Calistrat Hogaș. Memorie culturală și configurație stilistică* (Timișoara: Hestia, 2006), în care autoarea ne debarasează cu vervă de poncifele „homerismului” sau „primitivismului” hogașian. Dar acolo unde Ivan face o strălucită pledoarie pentru rafinamentul stilistic și deci maturitatea scriitoricească a unui Hogaș, care nu poate fi deloc redus la paradigma condescendentă – fie ea și „homerică” – a „primitivismului”, apropierea mea de Hogaș s-a operat cu ajutorul căutării răspunsului la întrebarea de mai sus. Scopul cărții e, pentru mine, și motorul ei. Entelehia. „De ce a scris Hogaș *Pe drumuri de munte*?” poate fi o întrebare la fel de chinuitoare ca și D.D. Pătrășcăiană „Cine l-a învins pe Napoleon la Waterloo?”. Cum cărțile exegeților nu îmi spun(eau) mai nimic în această privință, m-am concentrat pe textul lui Hogaș care, cu dibăcie demnă de eroii lui Edgar Allan Poe, și-a ascuns răspunsul în văzul tuturor, în chiar primul paragraf al cărții *Amintiri dintr-o călătorie*: „Orice călătorie, afară de cea pe jos, e după mine o călătorie pe picioare străine; a avea la îndemână cupeaua unui tren, roatele unei trăsurii sau picioarele unui cal înseamnă a merge șezând și a vedea numai ceea ce ți se dă, nu însă și tot ce ai voi. Iată pentru ce eu și tânărul meu tovarăș de călătorie ne hotărâram a merge pe jos peste munți și în răgaz, de la Piatra pân' la Dorna, lăsând la o parte drumul mare.”¹

¹ Hogaș, *Pe drumuri de munte I*, 1. A.D. Xenopol, prietenul și editorul paginilor lui Hogaș în *Arhiva*, relata în 1900, ulterior publicării acestei pagini despre drumeție a lui Hogaș, despre o călătorie la Dorna pe jos: „Călătoriile au câștigat mult în repeziciune și îndemânare prin introducerea drumurilor de fier; au pierdut însă în interes. Astăzi zbori peste țări ca un meteor, fără nici o atingere cu ele, fără a dobândi despre natura lor nici o idee lămurită, fără a face cunoștință cu elementul omenesc ce

Cu alte cuvinte, Calistrat Hogaș a scris *Amintiri dintr-o călătorie* ca desărvârșire a unui exercițiu de libertate, a unui exercițiu de libertate la scară umană. Într-o lume românească pe cale de modernizare forțată, într-o lume în care omul începea să dispară sub extensiile-proteză (im)puse la îndemâna lui de industrie, Calistrat Hogaș pornește la drum pentru a verifica dacă libertatea de tip vechi, libertatea omului în natură, mai e posibilă, dacă nu cumva protezele și constrângerile statului și ale industriei au abolit-o cu totul. În acest sens, libertatea medievală a lui Hogaș e și o libertate românească, o libertate „verde”, drumurile sale de munte fiind drumurile din ce în ce mai puțin umblate ale unei libertăți de altitudine, ale unei libertăți care cerea un anumit bagaj de cunoștințe, o știință țărănească – a locurilor, oamenilor, plantelor, animalelor, a cerurilor meteorologice și pământurilor monastice – a lumii. A unei lumi pe care drumeția te ajută să o înțelegi, să o vezi cu adevărat, îndată ce ai părăsit cheiul mâlos al sedentarismului citadin¹.

le locuiește. Munții, râurile, orașele trec sub ochii călătorului cu iuțea fulgerului. Ceea ce ai văzut într-o zi este atât de variat, încât se amestecă în minte într-o masă confuză, neputând alege nimic din nămolul de întipărire ce ți-au obosit privirea. Fără îndoială că, pentru acel ce vrea să cunoască o țară, călătoria cu locomotiva nu este mijlocul cel mai nimerit și că el trebuie să recurgă tot la sistemul cel învechit și primitiv de călătorie, cu trăsura, călare, sau chiar pe jos, pentru a veni în strânsă atingere cu pământul și poporul pe care vrea să-l studieze. Călătoria ce am întreprins la Dorna, în Bucovina, mi-a procurat iarăși prilejul de a merge alene prin o frumoasă țară, locuită de români, de a gusta din tot farmecul lor frumusețile naturii, de a mă opri unde și cât îmi plăcea, de a vorbi cu oamenii, a-i întreba asupra vieții” (A. D. Xenopol. „O călătorie la Dorna în Bucovina – 1888”, *Arhiva*, an XI [1900], nr. 1-2 [ianuarie-februarie], p. 1-25; nr. 3-4 [martie-aprilie], p. 93-11, reproduș în Doina și Liviu Papuc, ed., *Bucovina în reportaje de epocă* [Iași: Alfa, 2000], 9-60, 9-10).

¹ Puțin mai devreme decât Hogaș, între 1858-1861, pe vremea când lucra la zugrăvirea Agapiei, Nicolae Grigorescu umbla și el prin Munții Neamțului pentru a-și limpezi privirea, după cum îi va mărturisi mai

târziu lui Vlahuță: „În meșteșugul ăsta al nostru, când stai și migălești mult, mult la un lucru – de la o vreme, nu mai știi ce faci. Nu mai vezi. De aceea, uneori lăsam bidinelele, ș'o luam razna peste munți, cu pușca la spinare. Umblam așa câte-o zi n'treagă; și când m'apucam a doua zi de lucru – parcă eram alt om” (Alexandru Vlahuță, *Pictorul N. I. Grigorescu – viața și opera lui*, ed. I. D. Ștefănescu, Craiova: Scrisul Românesc, 1939 [1910], 29). Grigorescu avea și la maturitate să părăsească orașul pentru a merge în munți, de unde se întorcea cu tablouri ilustrând universul rural românesc, foarte asemănător celui din cărțile lui Hogaș. Ca și Hogaș, Grigorescu trăia cot la cot cu țărani pe durata drumețiilor sale picturale: „În București, mult dacă stă o lună pe an. Cea mai mare parte din timp călătorește prin țară: câțiva ani de-a rândul își petrece lunile de vacanță în Muscel; toamna, se întoarce acasă cu rodul muncii lui de fiecare zi: străzi și biserici din Câmpulung, tipuri de țărani și cărciume din Rucăr, – peizaje, ciobani cu turme, stâne și bordeie de pe valea Dâmbovicioarei. Își caută de obicei un adăpost singurtec, la câte-un biet rumân nevoiaș, își face singur un pat din câteva scânduri ș'un braț de fân, – și toată ziua e afară, la lucru. Se opresc uneori țărani să vadă ce face, – se uită lung, nu deslușesc nimic... – Ce face ăla acolo? – Măzgălește-o blană... Și trece înainte, răsând, și el se uită'n urma lor cu ochi plini de iubire” (Vlahuță, *Pictorul N. I. Grigorescu*, 67). Ca și la Hogaș, drumeția lui Grigorescu avea nu doar rostul de a recalibra luciditatea individuală, ci și de a reconfirma legătura personală cu țara, cu frumusețile ei umane și naturale, cu armonia universului românesc nealterat de modernizare: „În călătoriile lui prin țară, prin țara aceasta plină de atâtea frumuseți ascunse, tănuite ca și sufletul poporului nostru, Grigorescu descoperea adevărate raiuri dumnezeiești, din mijlocul cărora nu se mai îndura să plece. [...] Iubirea de țară și de neam era un sentiment profund, inalterabil, – real ca însăși viața, care numai prin aceasta avea un preț. Ce era arta lui decât un mod de a-și exprima acest sentiment? Ce erau tablourile lui, decât închinarea de fiecare zi, rugăciunile unui suflet credincios? Și când, în cele câteva zile cât a ținut expoziția din Boulevard des Italiens, vedea plecând câte-un tablou – despărțirea aceasta, pentru totdeauna, de lucrurile lui, cari nu erau numai ale lui, îi făcea o impresie de jale, și de neleguire. Cu fiecare peisaj pe care-l vindea, i se părea că-și instrăinează o bucățică din țara lui. Eată de ce – în toiul târgului, cum se zice – și-a luat *iconițele* lui ș'a plecat. [...] Într'un cerc de prieteni, se deplângea odată nepăsarea publicului nostru pentru artă, și ca exemplu se aducea faptul că țara nu știe încă să-și prețuiască pe Grigorescu al ei. Cu o duioșie de părinte, care-și apăra copilul, se ridică și protestă împotriva acestor nedrepte învinuiri ce se aduc țării: «Ne-am deprins ca la noi să vedem numai rele, și peste hotar să ni se pară toate bune și frumoase. Iluzia depărtării» [...] Și încheia, cu obișnuitul lui oftat din adânc, ce parcă venea de departe, de foarte departe: – E, dragii mei, avem o țară de aur, – da nu știm să

Dacă Alexandru Odobescu a scris *Pseudo-Kynegeticos* (1874) ca exercițiu de libertate literară în zorii literaturii române moderne¹, Hogaș a scris *Amintiri dintr-o călătorie* ca exercițiu de libertate reală la asfințitul vechii lumi românești. Dacă Odobescu făcea operă de pionierat pentru a demonstra că avem resursele intelectuale pentru a fi liberi, Hogaș aplica tactici cunctatoriale de ariergardă pentru a demonstra că libertatea mai e posibilă chiar și într-un secol care tinde a veni „cu drum de fier” și a distruge libertățile organice. Întreaga lui operă nu e decât o recuperare, ilustrare și revigorare a acestor libertăți, înfățișate nouă cu ochi de antropolog. Hogaș nu caută singurătatea libertariană a lui Thoreau, ci străbate, chiar și la înălțime, un univers uman românesc. Natura e atotprezentă, dar nu e sălbăticie. Chiar când ai putea crede că Hogaș a dat nas în nas cu ursul într-un rug de mure, jivina, întorcând capul, ni se descoperă ca monah plin de onctuoziță și de subtilități deloc pădurețe.

E o lume asemănătoare celei a westernurilor², cu un Calistrat Hogaș pe post de John Wayne sau de Randolph

ne-o prețuim...” (Vlahuță, *Pictorul N. I. Grigorescu*, 83, 77-78, vezi și 104). La 70 de ani, Grigorescu încă visa să pornească la noi peregrinări prin România, de la Dunăre la munții din Bucovina, într-un chervan ca o casă pe roate, însoțit de doi prieteni scriitori: „El să picteze, ei să scrie” (Vlahuță, *Pictorul N. I. Grigorescu*, 153, 157).

¹ „În rezumat, frumoase descrieri ale naturii, dragoste de artă, iubire pentru limbă și un sănătos umor, acestea sunt ademenirile cu care Odobescu poartă pe cetitorul lui *Pseudo-Kynegeticos* prin toate cotiturile măiestritei sale peregrinări literare”, scria Simion Mehedinți în *Primăvara literară* (București: Alcalay, 1914), 58-59. Hogaș apelează la aceleași elemente, doar că locul dragostei de artă e ocupat în cazul lui de interesul antropologic, de dragostea de oameni, mai puțin deslușită la Odobescu. Hogaș și Creangă sunt „inventatorii” geografiei umane în literatura română, calitate în care merg mai departe nu doar de livrescul Odobescu, ci și de Vlahuță.

² „Și c'o îndemănare de *cow boy*, svârli coaja roasă până la verde în ceafa unei fete” (Hogaș, *Pe drumuri de munte I*, 163). Povestirile western ale lui Bret Harte au apărut în epocă în *Convorbiri literare*.

Scott care trebuie să își facă loc în microuniversuri (monahale, ciobănești, de cărăuși și călăuze) statornicite la înălțimi altminteri rarefiate, fără aglomerare umană și fără mormane de deșeuri civilizatoare. Singurătatea naturală devine repede obișnuință: „Înarmat deci până-n dinți, și cu parul cel ascuțit în dreapta, plecai în pădure după ciuperci... Peste puțin, mă întorsei cu desagii plini de hribi, de rășcovi și de nicoreți; cât despre zmeură, dacă mi-ar fi fost sete, n-aș fi avut decât să întind mâna și s-o culeg chiar de sub etichetele ursului. Dar ceea ce băgam de seamă în toiul tuturor acestor îndeletniciri ale mele era dragostea ce prindeam, văzând cu ochii, pentru viața de sălbatic... Ba fu chiar un moment când n-aș fi putut spune cu siguranță dacă vreodată fusesem în altă stare decât în cea de față; și dovadă despre aceasta e că uitasem cu desăvârșire deosebita formă ale nasului deosebiților mei prieteni din lumea cealaltă. Și mi se părea mie că tot ce trăise altădată sub ochii mei nu putuse fi decât fantasmagoria bolnavă a unui vis sau, cel mult, amintirea neguroasă despre lumea fosilelor vreunei depărtate perioade geologice, despre care sau citisem undeva, sau îmi povestise cândva vreun funebru iscoditor de oseminte vechi și antedeluviane!...”¹

Dar, după cum scria Albert Dauzat, muntele nu e doar „un ansamblu de peisaje”, ci un pământ „colonizat de munca tenace a omului”². În aceste locuri în care te „împresoară singurătatea” și la „hotarale căreia viața pare că expiră”, Hogaș intră în contact cu oameni care au „împrumutat mutismul de la arborii în mijlocul

¹ Hogaș, *Pe drumuri de munte I*, 271.

² Albert Dauzat, *Un mois dans les Alpes de Genève à Nice* (Paris: Hachette, 1922), 5.